

Savranda Kalesi Mimari Değerlendirmesi*

Derya Sökmen Kök¹ ve Yegan Kahya Sayar²

¹Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Adana.
deryasokmenkok@gmail.com

²İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul. kahyaygn@gmail.com

* Bu çalışma İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü Restorasyon Programında Prof. Dr. Yegan Kahya Sayar danışmanlığında yürütülmekte olan '11.-14.Yy. Kilikya Bölgesi Savunma Yapılarının Koruma Sorunları' başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

ÖZET

Savranda Kalesi Kilikya Bölgesi'nin doğu sınırını oluşturan Amanos Dağları'nda yer almaktadır. Bölgeyi Bahçe Geçiti üzerinden Suriye ve Mezopotamya'ya bağlayan yol yapının görüş menzili içindedir. Ayrıca yakın çevresinde yer alan savunma yapıları ile bu stratejik noktaların korunması için bir savunma sistemi oluşturmaktadır. Konumunun bu ayrıcalıklı özellikleri, önemini yüzyıllarca korumasını ve işlevini sürdürmesini sağlamıştır. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte orta çağda, Bizans, Ermeni, Haçlı ve Memluk hakimiyetine girdiği bilinmektedir. Mimarisiyle yer aldığı coğrafyada etkileyici bir silüet oluşturan yapının beden duvarı, burç, dendan, mazgal pencere gibi temel savunma elemanlarının yanında iç kalesi, giriş mekânı, şapeli ve çevresinde duvar kalıntıları bulunmaktadır. Temel olarak savunma prensiplerine uygun konumu ve mimari elemanlarıyla bölgenin ileri düzey savunma sistemine sahip olan yapılar ile benzer yaklaşımlar içerirken yere özgü çözümleri ile bu yapılardan ayrılmaktadır. Günümüzde Osmaniye ili sınırları içinde kalan yapı, arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Korumaya yönelik bir müdahale görmeyen ve yoğun bitki örtüsü altındaki yapının savunma sisteminden 21.yy.'a ulaşanlar, çok sayıda yapısal kayba karşın, özgünlüğünü korumasıyla son derece değerlidir.

Bu çalışmada, daha önce yapılan araştırmalar göz önüne alınarak, yapı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Stratejik konumu ve içinde yer aldığı tarihi olaylar kısaca anlatıldıktan sonra yapısal öğeler yönünden zengin olan yapının, biçim ve yapı tekniği özellikleri ele alınmaktadır. Kilikya Bölgesi'nde mimari elemanlar yönünden benzer olduğu savunma yapıları ile karşılaştırma ve değerlendirmelerle çalışma devam etmektedir. Anlatımlar, haritalar, güncel görseller ve alan çalışmasında elde edilen ölçümlere uygun teknik çizimler ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kilikya, Savranda Kalesi, Savunma Yapısı, Orta çağ Kalesi, Amanos Dağları, Bahçe Geçiti

Architectural Evaluation of Savranda Castle

ABSTRACT

Savranda Castle is located in the Amanos Mountains, which draws the eastern border of the Cilicia Region. The road connecting the region to Syria and Mesopotamia through the Bahce Passage is in range of sight. To protect these strategic points, Savranda Castle forms a defense system with the structures in its immediate vicinity. The unique characteristics of its location have enabled it to maintain its importance and function for centuries. Although the date of its construction is uncertain, it is known that the Castle came under Byzantine, Armenian, Crusader and Mameluke rules in the middle ages. The building, which creates an impressive silhouette with its architecture in the geography, has still its inner castle, entrance area, chapel and wall remains in addition to the basic defensive elements such as the curtain wall, bastion, battlement, loophole. Similar to

other defense systems in the region, Savranda Castle has a convenient location for the basic defense principles and specific architectural elements, while it differs from others with its location specific solutions. Today, the building located in the borders of Osmaniye, Turkey has been registered as an archaeological site. Survived until the 21st century without any conservation measures, the remains from the structure under dense vegetation are extremely valuable with their preserved authenticity despite many structural losses.

In this study, the structure is analyzed in detail, taking into account the previous studies and research about the castle. After briefly explaining its strategic location and the related historical events, the building, which is rich in structural elements, is discussed in the scope of the form and construction techniques. The study continues with a comparative analysis with the other defense structures in the Cilicia Region that are architecturally similar to Savranda Castle. These discussions and findings were supported by maps, current visuals and technical drawings in accordance with the measurements obtained in the field study.

Keyword: Kilikya, Savranda Castle, Fortress, Medieval Castles, Amanos Mountains, Bahce Pass

1. GİRİŞ

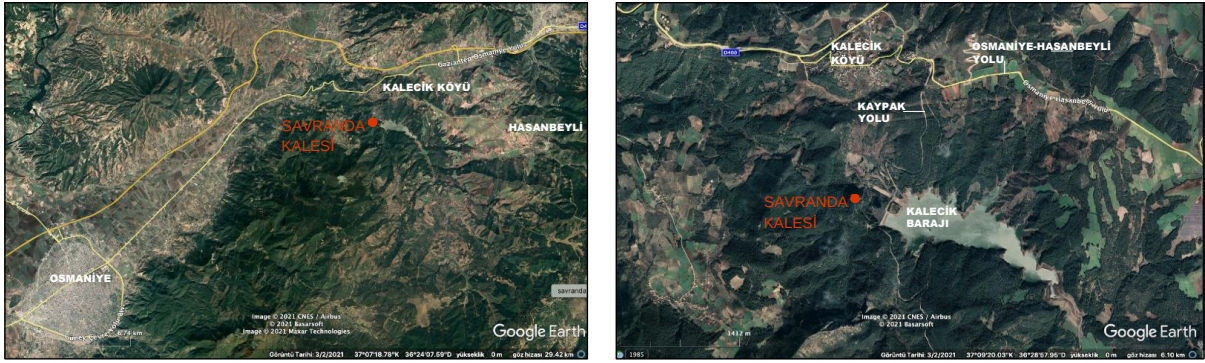
Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlaması ve sahip olduğu verimli toprakları ile Kilikya'da orta çağda uzun süreli barış ortamı sağlanamamıştır. Bu nedenle bölgede var olan çok sayıda savunma yapısı ihtiyacın devam etmesine bağlı olarak yüzyıllarca işlevini sürdürmüştür. Ateşli silahların kullanılmaya başlaması ile işlevlerini kaybeden yapılar, 21.yy.'a bir kısmı koruma çalışmaları ile ancak birçoğu doğa ve insan tehdidine karşın ulaşabilmiştir. Yapılar, coğrafyada tesadüfı olmayan dağılımları, topografyadaki yerleşimleri, mimari çözümleri ve çok katmanlı oluşlarıyla önemli kültür varlıklarıdır. Bu özellikler, bölgede savunma yapıları arasında benzerlikler oluşmasına neden olurken aynı zamanda birbirlerinden farklılaştırarak özgün mimarilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bu bağlamda, savunma yapısı konulu çalışmalarda, yapının stratejik konumunun, yerleşim alanının ve mimari özelliklerinin, çeşitli parametrelere göre çizilen sınırlar içindeki savunma yapıları ile ele alınması önemlidir. Böylece, yapının özgün çözümlerinin tespit edilmesi mümkün olurken bölge savunma yapılarına ve sistemine ait önemli bilgiler elde edilir. Bu bakış açısıyla, çalışmada Kilikya Bölgesi'nde Anadolu'yu Mezopotamya'ya ve Akdeniz'e bağlayan önemli tarihi yollar, geçitler ve bölgenin idari sınırı ile ilişkili savunma sisteminin parçası olan Savranda Kalesi (Savuran, Saruandawi, Sarvandikar, Selvendegar, Sırfandakar, Kefade Serwand (Hild & Hellenkemper, 1990, s. 396), Serfendikar, Kaypak (Sümer, 1963), Sarouanti, Sarovantari (Deschamps, 1937, s. 18-4)) ele alınmıştır. Yüzyıllarca farklı medeniyetler arasında (Bizans, Haçlı, Ermeni Krallığı ve Memluk) el değiştiren yapı için metropol benzetmesi yapan Cahen, Kilikya'nın en dikkate değer, Amanoslar'ın ise en önemli yapısı olduğu yönünde değerlendirmelerde bulunmuştur (Cahen, 1940).

Yapı, çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Deschamps (1937), Hellenkemper (1990), Molin (2001) yayınlarında özellikle coğrafi konumu ve siyasi tarihine ait bilgiler vermektedir. Mimari özelliklerine yönelik açıklamalar ile savunma elemanları tanımlanmıştır. Edwards'ın (1983), 1979 yılına ait plan düzlemindeki rölöve çizimini içermesiyle diğerlerinden ayrılan çalışmada, yapı dönem tespitine yönelik daha ayrıntılı ele alınmıştır. Başlangıç aşaması için önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilecek yayında, tanımlamalar üst ölekte yapılmış olup, sayısal veriler ile desteklenmemiştir. 2004 yılında 24.06.2004-5724 sayılı karar ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı, yerleştiği tepenin ise I. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenen yapının, tescil dosyasında sadece mimari elemanlarının belirtildiği tescil fişi bulunmaktadır (Adana Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü arşivi).

2. COĞRAFİ KONUM

Çukurova'yı, Bahçe Geçiti üzerinden, Antep'e bağlayan yolun güneyinde yer alan yapı, Osmaniye ili Kaypak Köyü sınırları içindedir. Yapıya en yakın yerleşim yeri 3 km. kuzeyindeki Kalecik köyüdür. Doğusunda 1985'de kurulan Kalecik Barajı bulunmaktadır. Barajın üzerine kurulduğu akarsu, yapının yer aldığı tepenin kuzey eteğinden geçerek doğuya doğru ilerlemektedir. Yapıya, Osmaniye-Hasanbeyli yoluna bağlanan Kaypak yolu üzerindeki Kalecik Barajını hemen geçtikten sonra başlayan patika kullanılarak ulaşılır (Şekil1). Yol ile yapı girişi arasındaki kot farkının azlığı ve patikanın sık kullanım sonucu artan belirginliği sayesinde ulaşım, bölgedeki birçok savunma yapısına göre daha kolaydır. Ancak zaman içinde oluşmuş yoğun bitki örtüsü yapı içinde dolaşımı zorlaştırmaktadır.

Şekil 1 . Savranda Kalesi ve yakın çevresi

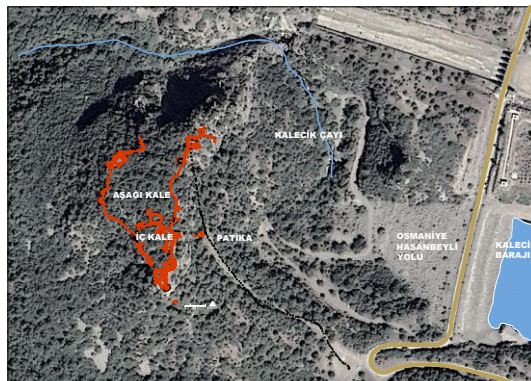
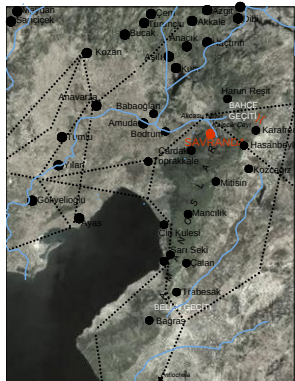
3. TARİHSEL SÜREÇ

Savranda Kalesi'nin stratejik konumu yapının yüzyıllar boyunca birçok defa el değiştirmesine neden olmuştur. Yapının orta çağda, bölgede hakimiyet mücadelesi veren Bizanslılar, Ermeniler, Haçlılar (Antakya Prensi) ve Memluklar tarafından ele geçirildiği bilinmektedir (Hild & Hellenkemper, 1990, s. 396). Tarihte, ilk kez 1069 yılında, bölgede Bizans hakimiyeti henüz sürerken, Selçuklular'ın Servandikar'ın yakınından Amanos geçitini geçerek Kilikya'ya girdiğinin belirtilmesiyle yer almaktadır (Deschamps, 1937 , s. 380). Yapı tarihi kaynaklarda, bölgede Ermeni hakimiyetinin sağlanmasından sonra daha sık geçmektedir. 11.yy.'da bölgede hakimiyetini arttıran Ermeni Prensi Leon'un, 1132-1135 tarihleri arasında Mamistra (Misis), Adana ve Tarsus ile birlikte Savranda Kalesi'ni işgal ettiği bilinmektedir (Boase, 1978, s. 10). Bu dönemde, Kilikya Ermenileri'nin hakimiyet alanlarının genişlemesiyle Urfa Kontluğu ve Antakya Prensi ile ilişkili yollar üzerindeki Savranda Kalesi'nin stratejik özelliği artmış olmalıdır. 1185 yılında Ermeni Prensi III. Roupén, Antakya Prensi III. Bohemond tarafından esir alınması üzerine, özgürlüğünü geri kazanmak için Servantikar, Thil ve Djéguer kalelerini Bohemond'a vermiştir (Deschamps, 1936). 1199'da Ermeni kralı Levon' un taç giyme törenine ait davetli listesinde Savranda Prensi Smbat'ın yer almasından kalenin tekrar Ermeni Krallığı'nın hakimiyetine geçtiği anlaşılmaktadır (Edwards, 1983, s. 279). 13.yy.'da bölgede önemli bir güç haline gelen Memluklar ile Ermeni Krallığı arasında mücadeleler başlamış, 1264'de Smbat'ın kardeşi Hethoum, Memluk sultanı Baybar'a saldırmak üzere birliklerini Servantikar Kalesi'nde toplamıştır (Deschamps, 1936). Yapının savaşı kazanan Memlukların eline geçtiği bilinmektedir (Boase, 1978, s. 116). Ancak yapı, savaş halindeki bu iki medeniyet arasında el değiştirmeye bir süre daha devam etmiştir. 1337'de Memluklar ile Ermeni Krallığı arasındaki savaşta, Emir Moğultay, Nuceyme ve Serfendikar'ı ele geçirerek yıkmış, bu başarının karşılığında Sultan El Nasır, bu kaleleri ve Kuvare Kalesi'ni Şam valisine verdiği bilinmektedir. Ermeni Krallığı-Memluk arasındaki savaşlar 1375'de Memlukların bölgede hakimiyet kurmasıyla sona erer (Sümer, 1963, s. 16, 17). Bundan sonra ise sırasıyla bölgeye hâkim olan Ramazanoğulları Beyliği ve Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmıştır.

Yapı ile ilgili kaynaklarda yer alan olaylardan biri de bölge için son derece yıkıcı bir şekilde sonuçlandığı bilinen 1269 Kilikya Depremi'dir. Etkisi, dönemin Suriyeli tarihçi Bar Hebraeus, Kilikyalı Ermeni tarihçi Smbat Sparapet, Arap tarihçi Abu'l-Faraj al Maltî tarafından kaydedilmiştir (Guidoboni, 2005). Hebraeus'tan aktaran Guidoboni, Savranda, Hamus (Çardak), Haruniye, Ark'akalin Kalelerinin yıkıldığını ve sekiz bin insanın öldüğünü belirtmiştir. Venedik kayıtlarına göre ayrıca bu 5 kale ile birlikte, 3 manastır ve 12 köy de yıkılmıştır (Guidoboni, 2005, s. 274,275).

4. JEOSTRATEJİK KONUMU

Kuzeyde Toroslar ile sınırlı olan Kilikya Bölgesi, doğuda Savranda Kalesi'nin yer aldığı yine Torosların bir parçası Amanos Dağları ile sınırlanır. Bölge ancak geçitler aracılığı ile bu dağların ardında kalan coğrafyalarla ilişki kurabilmiştir. Özellikle, tarih boyunca önemini korumuş Gülek ve Amanos Geçitleri, Kilikya Kapıları olarak adlandırılan iki önemli geçit noktasıdır. Amanoslar'da Kilikya'dan gelip Suriye'ye yönelmek için iki alternatif yol vardır. İlki kıyı boyunca ilerleyerek Belen Geçiti'ne varırken, diğeri Amanoslar'ın kuzey bağlantısı olan Nur Dağı'nda yer alan Bahçe Geçiti'nden geçerek Antep üzerinden Suriye ve Mezopotamya'ya ulaşmaktaydı (Deschamps, 1937) (Şekil 2.a). Bölgenin siyasi coğrafyası bu geçitlerin önemini arttırmıştır. Amanoslar, Kilikya'nın Roma ve Erken Bizans döneminde Anadolu'nun Arap dünyası, 12.yy.'da Kilikya Ermeni Krallığı'nın doğudaki Urfa Kontluğu ve güneyindeki Antakya Prensiği, 13.yy.'da Memluklar ile doğal sınırını oluşturmuştur (Şekil 3). Ayrıca, Hristiyanlığın ortaya çıkışı ile önemi artan Antakya ve Kudüs'e giden hac yolları için de Amanoslar kullanılmaktaydı. Dolayısı ile bu dağ silsilesi Kilikya ve Anadolu'nun güvenliğinin sağlanması noktasında stratejik anlamda önemlidir.

Şekil 2 a. Kilikya Bölgesi Kaleleri b. Savranda Kalesi ve yakın çevresi
c. Savranda Kalesi yerleşim alanı

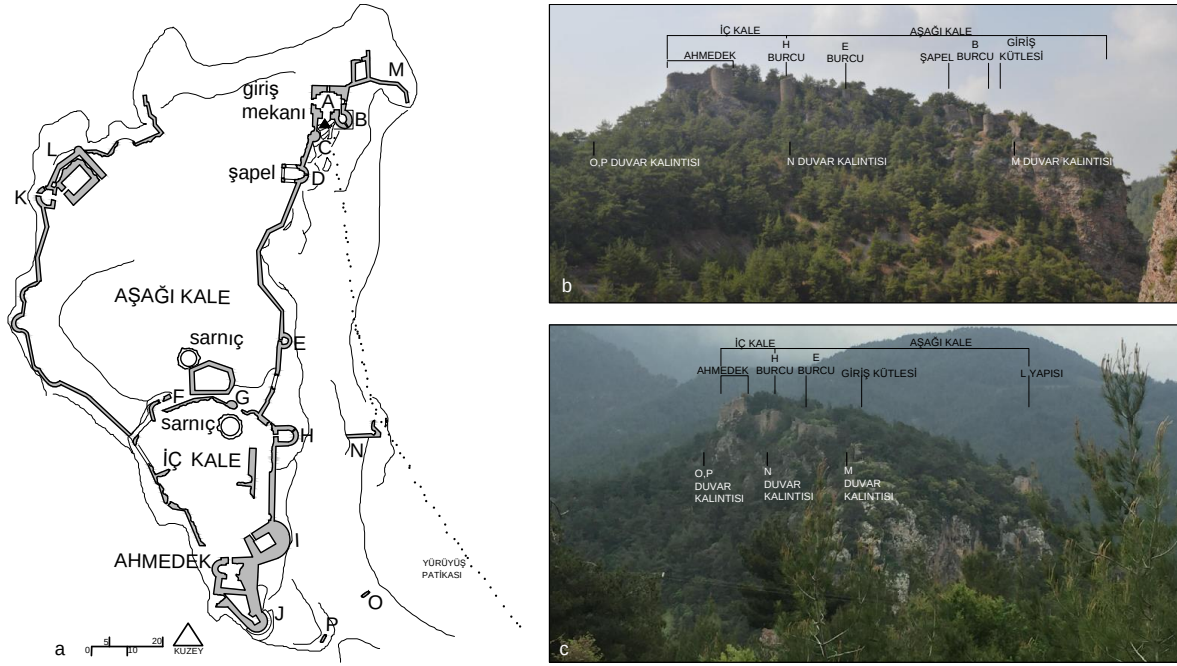
Bu nedenle, bölgedeki dağılımları tesadüfı olmayan savunma yapıları, bu stratejik noktaları korumaya yönelik olarak Amanoslar üzerinde konumlandırılmışlardır. Güneyden kuzeye Çalan, Mancınık, Çardak, Savranda savunma yapıları ile Kilikya'nın güney doğu sınırı ve güneye açılan ticari-askeri-haç yolu kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Şekil 2.b). Doğu-batı doğrultusunda ise Toprak Kalesi üzerinden gelen yolda Çardak Kalesi'nden sonra Savranda Kalesi bulunmaktadır. Bu konumuyla Bahçe geçidini Kilikya yönünde kontrol eden ilk baron yapısıdır. 13.yy.'da Haruniye Kalesi ile birlikte aynı geçidin bağlandığı Malatya (Melitene) – Maraş (Marash) yoluna hâkim olduğu bilinmektedir (Boase, 1978, s. 114). Deschamps ayrıca yapının kontrol menziline Arslan Geçidine kadar uzandığını belirtir ki burada Bodrum Kalesi yer alır (Deschamps, 1936, s. 68). Dolayısı ile yapı ticari, askeri veya dini amaçla kullanılan yolların kavşak noktasındadır. Çok sayıda yapı ile ilişkilendirilerek bölge güvenliği için stratejik öneme sahip bir konumdur. Ayrıca, yapının güney doğusunda Kalecik Barajı'nın inşaatı sırasında kaybolan bir orta çağ yerleşimi olduğu bilinmektedir (Hild & Hellenkemper, 1990, s. 396). Dolayısı ile hâkim olduğu coğrafyada merkeze bağlı olarak yalnız krallığın sınırlarını korumakla kalmayıp Savranda Kalesi baronuna ait topraklarda yaşayan sivilleri de tehlikelere karşı korumuş olmalıdır.

Şekil 3. MS.12.Yy. Kilikya Bölgesi, sınır komşuları ve Savranda Kalesi (Findlay, 1857)

5. YAPININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ

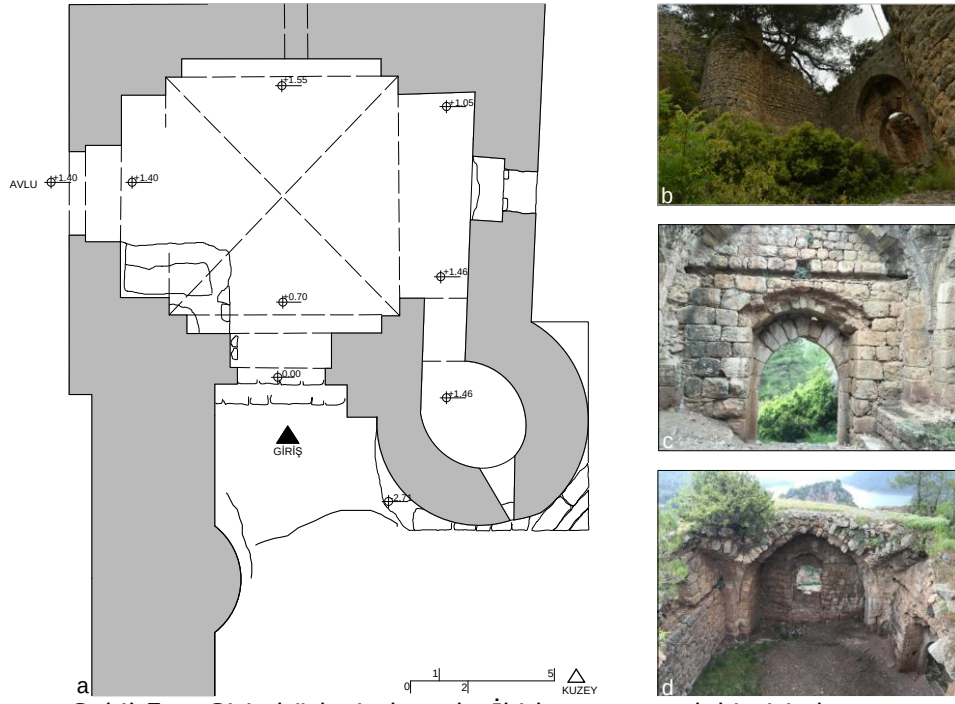
Savranda Kalesi, dört yönden yükselen, kuzey, doğu ve batı yönlerinde çevresinden derin vadilerle ayrılmış kayalık bir tepeye yerleşmiştir. En alçak noktası kuzeydoğuda olan yerleşim alanı, kuzeyden güneye doğru daralarak yükselirken güney yönünde vadiye doğru burun yapmaktadır. Yerleşim alanı doğu-batı yönünde uzanan perde duvarı ile ikiye bölünmüştür. Kuzeyde kalan aşağı kale, beden duvarları üzerinde yer alan giriş kütlesi, dört burç, şapel, işlevi kesin olarak bilinmeyen bir yapı ve iki sarnıç; güneyde yer alan iç kale ise ahmedek, üç burç ve sarnıçtan oluşmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4 a. Savranda Kalesi Yerleşim Planı (Edwards,1983, s.218 güncellenerek elde edilmiştir) b. Doğu Silueti c. Kuzey Silueti

5.1. Giriş Mekanı

Kuzey doğuda yer alan giriş noktasına, doğu beden duvarlarının gölgesinde, hafif eğimli bir patika ile ulaşılır. Yerleşim alanının çevresine göre en alçak noktasındadır. Beden duvarını kesintiye uğratarak savunmanın zayıfladığı bir boşluk olmaktan ziyade eklenen tahkimatları ile ayrı bir küttedir(A)(Şekil 5). Doğu beden duvarına dik konumlanan küttelin girişi, biri beden duvarı, diğeri giriş küttesi üzerinde yer alan iki burcun arasındadır. Kare planlı yapıda, kale dışına, avluya ve doğusunda yer alan burca açılan girişler ile bütünlüğü bozulmuş bir pencere ve işlevi bilinmeyen bir boşluk bulunmaktadır. Üst örtüsü ise günümüze ulaşmamıştır ancak çapraz tonozla ait başlangıç detayları bulunmaktadır. Güney duvarında yer alan kale girişi, tepe noktaları farklı yüksekliklerde üç kemerle geçilmiştir. Dıştan ilk ikisi beşik kemer ve içte basık kemer ile geçilen boşluğun tepe noktaları sırasıyla zeminden 524, 305 ve 345 cm. yüksektedir. İki beşik kemer arasında 33 cm. boşluk bulunmaktadır. Giriş kapısının hareket mekanizmasına ait yarım daire biçimli taş pivotların yer aldığı orta kemerde geçiş boşluğu 230cm. dir. Ayrıca, bu kemerde dekoratif bir öge olarak alması düzende üç adet pembe taş kullanılmıştır. Yapıdan avluya geçiş ise batı duvarındaki giriş boşluğundan yapılmaktadır. Açıklık, tepe noktası yaklaşık 404 cm. ve 332 cm. yüksekliklerde iki basık kemer ile geçilmiştir. Giriş boşluğu, 218 cm. genişliğindedir. Her iki girişte de kapının yer aldığı duvarlarda 23x27 cm. boyutlarında ahşap sürgü delikleri bulunmaktadır. Kale dışına açılan kapının ahşap sürgü boşluklarından doğu yönündeki 256 cm. derinliğindedir ve ucu doğudaki burca açılmaktadır. Odanın doğu cephesinde bulunan pencere boşluğu ise oranları bozularak günümüze ulaşmıştır. Yer aldığı duvar boşluğu yaklaşık 120 cm. genişliğindedir ve açıklığın kemer üzengi taşları, günümüzde ahşap hatıl boşluğunun üstündedir. Görüş menzili içinde tepenin doğu yamacı ve Kalecik Barajı yer almakta olup, daire planlı burç nedeniyle giriş patikası bulunmamaktadır. Dış kapının karşısındaki (kuzey) duvarda ise zeminden yaklaşık 323 cm. yükseklikte, 60x117 cm. boyutlarında, lento ile geçilen cephe boşluğu bulunur. Edwards, bu boşluğun altında yer alan giriş izlerinden yola çıkarak, kat yüksekliğinin alçak olduğu ikinci bir katın olabileceğini belirtir. (Edwards, 1983). Ancak burada döşemeyi taşımak için sadece bir adet giriş izi tespit edilmiştir. İkinci kat döşemesinin taşınması için yeterli sayıda giriş olmaması nedeniyle giriş küttesi tek katlı olmalıdır.

Şekil 5 a. Giriş kütlesi planı b. İki burç arasındaki giriş kapısı
c. Giriş kapısı iç görünüş d. Giriş kütlesi

5.2. Beden Duvarları

Yerleşim alanının dış konturunu takip eden beden duvarları, doğu ve batı cephelerinde eğime paralel olarak sürekliliklerini sağlayarak güneyde ahmedek kütesinin yapı duvarları ile birleşmektedir. Eğimin diğer yönlere göre daha sarp olduğu kuzey cephesinde ise beden duvarı inşa edilmemiştir. Her iki cephede uzun bir savunma hattı oluşturan yapının savunma elemanları ağırlıklı olarak doğu beden duvarı üzerindedir. Bütünlüğü ile batı beden duvarından ayrılan bu yöndeki duvar, burç ve dendanlar ile tahkim edilmiştir. Beden duvarı üzerinde bütünlüğünü koruyan az sayıda dendan bulunmaktadır. Mevcut olanlar 60 cm. aralıkla seğirdim seviyesinde 125 cm. yükselmektedir. Tüm doğu beden duvarı boyunca devam eden seğirdim yollarında zeminin hareketine bağlı olarak basamaklarla savunma hattının yüksekliği düzenlenmiştir. Seviyenin artışına bağlı olarak dendanlar eğimli olarak yükseltilerek bir üst kottaki seğirdim yerine bağlanmıştır (Şekil 6.d) Seğirdim yeri düz ilerlediğinde ise dendanlar dörtgen formdadır. Beden duvarları üzerinde mazgal pencere tespit edilmemiştir. Sadece, doğu beden duvarı seğirdim yeri hizasında 20x20 cm.'lik bir boşluk bulunmaktadır. Batı duvarının savunmaya yönelik biçimlenişi konusunda ise duvarın günümüze avlu kotu seviyesinde ulaşması nedeniyle bilgi sahibi olunamamaktadır. Ancak sürekliliğini koruyan duvar kalıntısında bu yönde, K burcu dışında, mekân özelliği gösteren başka bir donanım olmadığı anlaşılmaktadır.

Şekil 6 a. Giriş kütle avlu çıkışı (kuzey cephesi) b. Kuzeybatı kütle avlu cephesi
c. Şapel d. Doğu beden duvarı eğimli dendenlar

5.3. Burçlar

Yapıda, yedi adet burç bulunmaktadır. Beşi doğu beden duvarı, diğerleri batı beden duvarı ve iki avluyu ayıran duvar üzerindedir. Yapıda, daire, yarım daire ve at nalı şeklinde plan tipleri uygulanmıştır. Bu planların etkisiyle ile beden duvarı ve burç arasında oluşan ölü noktaların azaltıldığı söylenebilir. E burcu ile şapel arası dışında, burç düzeninde aralarındaki mesafelerin yaklaşık olarak birbirine yakın olduğu gözlenmiştir ki bu da planda savaş aletlerinin menzil mesafesinin hesaplanarak planlı bir yerleşimin yapıldığına işaret eder. Beden duvarının hareketine bağlı olarak E burcu ile şapel arasındaki mesafenin artmış olması, beden duvarının iç bükey yapısından kaynaklanmış olmalıdır. Beden duvarından öne çıkmayan bir burcun etkinliği olmayacağı gibi zaten iç bükey olan bir beden duvarı saldırganı iki yönden kuşatma altına alacağı için avantajlıdır. Bu nedenle burç inşa edilmemiş olmalıdır.

Daire planlı burç (B), giriş kütlelerinin güneydoğu köşe noktasında yer alır (Şekil 7). Diğerlerinden farklı olarak dairesel plan şeması zeminden itibaren değil, zemin kotunun en düşük olduğu yerden yaklaşık 500cm. yükselen dörtgen bir kütle üzerinde başlamaktadır. Giriş kütlelerinden ulaşılan burcun giriş patikası yönünde bir adet mazgal penceresi bulunmaktadır. Yapının üst örtüsü günümüze ulaşmamıştır. Kalenin beden duvarları üzerinde üç burç ise yarım daire planındadır. İlki girişe en yakın olan burçtur (C). Tespitlerde, Edwards'ın dolu olarak belirttiği bu burcun, kale dışı ile avlu kotuna kadar çekirdeği dolu, avlu kotundan yaklaşık 150cm. yüksekte ise mekanlaştığı saptanmıştır. Ancak avlu yönünde mekân bütünlüğünün tamamen bozulması nedeniyle plan biçimi okunamamaktadır. Tonoz döşemeli doğudaki ikinci burcun (E) ise girişi avlu kotunda olan mekân bütünlüğü korunmuş olup mazgal penceresi yoktur. Tahrip olmuş üst katta ise mekânsal elemanlara ait iz tespit edilememiştir. Tek katlı olduğu anlaşılan batıda yer alan diğer burcun (K) üst örtüsü ve girişi günümüze ulaşmamış, kuzey yönüne açılan mazgal penceresinin ise boyutları taş kayıpları nedeniyle bozulmuştur. Yapıda kullanılan tek at nalı planlı burç (H) iç kale sınırları içinde ve doğu beden duvarındadır. Girişleri bağımsız iki kattan oluşmaktadır. Günümüzde, girişinin bir kısmı toprak altında kalan, tonoz döşemeli zemin katında doğu yönüne açılan bir adet mazgal pencere bulunmaktadır. Üst örtüsü günümüze ulaşmayan birinci katında iki adet mazgal pencere

bulunmaktadır. Bu pencerelerden doğu yönünde yer alan görüş menziline yapının girişi, kuzey yönündekinin ise patikanın başlangıcı bulunmaktadır. Yapının avlu kotunda çekirdeği dolu olarak yükselen tek burç avluyu ikiye ayıran perde duvarı üzerindedir (G). Aşağı kale yönünde dairesel formu olan bu burç, iç kale yönünde bütünlüğünü kaybetmiştir. Doğru beden duvarı üzerinde yer alan ikinci burç (D) kale dışındaki zemin kotundan, avlu kotuna kadar çekirdeği doludur, avlu kotunda ise şapel işlevindedir. Aşağı kalede yer alan şapelin beden duvarından yarım daire formunda dışarıya çıkan apsisinde bir adet pencere boşluğu bulunmaktadır. Kütlenin toprak kotunda bir ucu şapelin cephe duvarına ulaşan 20x20 kare biçimli boşluklar bulunmaktadır. Plan biçimi, nişlerin ve kornişin yerleri kalıntı üzerinde okunabilmektedir ancak kütle bütünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiştir (Şekil 6c). Genel olarak burçların bütünlükleri için ise zemin ile avlu kotu arasında yapı bütünlüklerinin iyi olduğu ve bozulmaların avlu kotundan sonra başladığı yönünde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Özellikle girişe yakın olan C kütlesi en fazla tahribe uğrayan burçtur.

Şekil 7. Daire planlı burç (a), iç plan (b) ve burcun giriş kapısı (c)

5.4. İç Kale

Yerleşim alanının güneyinde yer alan iç kaleye, aşağı kale ile arasında kot farkının arttığı batı yönünde eğimi dik bir rampa ile ulaşılan açıklıktan girilir. Duvar kalıntıları olan avluda, doğu yönünde yer alan dış beden duvarından yaklaşık 500 cm. içeride ikinci bir duvar kalıntısı bütünlüğü ve konumuyla diğerlerinden ayrılır. Kalıntı, doğu beden duvarına paraleldir ve bu duvar ile beden duvarı arasında, avlunun genel yapısına uygun olarak, kuzeyden güneye doğru yükselen eğim I kütlesine yaklaştığında dikleşmektedir. I kütlesinin batısında aynı zamanda iç kalenin güney ucunda, üç kütleden oluşan ahmedek birimi yer almaktadır (J). Yapı kümesi, sarp bir kaya oluşumunun üstündedir. İki odadan oluşan J kütlesine ait tek bir giriş vardır ve en uçtaki odaya kütle içinden bağlanır. Çatı döşemeleri günümüze ulaşmamıştır. Batı cephesinde iç boşluğunun bütünlüğü bozulmuş iki adet pencere açıklığı olan yapının, doğu cephesinde pencere açıklığı bulunmamaktadır. Beden duvarları ile tanımlı olan yapı sınırının dışında, daha önce yapılmış olan çalışmalarda yer verilmeyen duvar kalıntıları (N,O,P) ve giriş boşluklarına ait olabilecek izler bulunmaktadır. Biri (N), giriş patikasında, at nalı planlı (H) burç ile aynı doğrultudadır (Şekil 8a). Duvar bitişinde kemer başlangıcı, ahşap sürgü boşluğu bulunmaktadır. Kullanılan yapı tekniği ve yapı malzemesi doğu beden duvarı ile benzerlik göstermektedir. Aynı doğrultuda 200cm. ilerde ayrıca tek sıra taş dizisi mevcuttur. Çekim tarihi belli olmayan yapıya ait bir görselde patikanın başlangıcına yakın bölgede (N den daha önde) bir duvar kalıntısı daha görülmektedir (O). (Şekil 8c). Alan çalışmasında bu

kalıntıya rastlanmamıştır. Ancak, bu duvar ile aynı doğrultuda, batısında kalan bir duvar parçası tespit edilmiştir (P). Kalıntı ahmedek hizasında olup patikanın kotuna yakın seviyededir (Şekil 8d). İki parçadan oluşan bu kalıntının doğu parçası yapının genel karakteri ile uyumlu bir taş dokusu sergilerken batıdaki parça taşların boyutları ve düzeni ile farklıdır. Bir diğer tespit, giriş kütlesinin doğusunda yamaca dik olarak yerleşen beden duvarı üzerindeki kemer izi görülen açıklıktır (M) (Şekil 8b). Oranları bozulmuş olan boşluk, nehir ve olduğu kabul edilen orta çağ yerleşimi ile aynı yöndedir. Topografinin dikliği ve yoğun bitki örtüsü nedeniyle yakından incelenememiştir.

Şekil 8. a. N duvar kalıntısı b. M duvar kalıntısı c. P duvar kalıntısı d. O duvar kalıntısı

5.5. Diğer kütleler

Yapı alanının kuzey batısında (Bahçe Geçidi'ne bağlanan yol yönünde) yarım daire planlı burca bağlanan tonoz döşemeli ve penceresiz bir kütle bulunmaktadır (L). Kütlenin batı cephe duvarında bir kısmı günümüze ulaşamayan ikili gruplar halinde taş konsollar yer almaktadır. Yapı alanının kuzeyinde yer alan taş yığınları ayrıca başka kütlelerin de varlığını işaret etmektedir ancak dağılmış olmaları nedeniyle temizlik, kısmi kazı ve belgeleme çalışması yapılmadan bir değerlendirmede bulunmak mümkün değildir.

5.6. Yapım Tekniği ve Malzeme

Temel sistemine ilişkin tespitlerde bulunulamayan yapının toprak seviyesinden itibaren incelenen duvarları doğal kaya yapısının dış konturunu takip ederek çoğu yerde zemin ile bütünleşmiş gibi yükselmektedir. Duvar yüzeyleri zeminden itibaren aynı düzlemdedir. Ancak, yapıda bazı kütlelerde zemin oturumunda farklı uygulamalar gözlenmektedir (Şekil 7a, 9). Daire planlı burç, 60-100cm. x 50cm. boyutlu taşlardan oluşan yaklaşık 500cmx500cm boyutlarında dörtgen bir kütlelerin üstünde yükselmektedir. Kütlenin doğu yönündeki köşesi pahlanmıştır. Yerleşim alanının güney konturunu oluşturan ahmedeğin uç noktasında yer alan (J) burç avlu kotundan itibaren zemine doğru genişlemektedir. Yapı kapsamında istisnai bir uygulama da iç kale ve aşağı kaleyi ayıran duvarda görülmektedir. Duvarın aşağı kale cephesi, zeminden itibaren yaklaşık 80,50,30,20 cm. olarak ölçülen kaba yonu taşlardan oluşan ampatman ile zemine oturmuştur. Duvar örgüsü daha sonra boyutları 20-30cm. aralığında değişen kaba yonu taşlar ile devam etmektedir. Bu duvarın avlular arasındaki kot farkı nedeniyle aynı zamanda istinat duvarı olması öngörüldüğü söylenebilir.

Şekil 9. a. Ahmedek burç eteği b. İç kale perde duvarı ampattmanı

Duvar kalınlıkları, dış kalenin her iki yönündeki beden duvarlarında yaklaşık 110-120 cm., iç kaleye ait beden duvarında 190 cm., ahmedeğin doğu duvarında ise yaklaşık 400 cm.'dir. Farklı kalınlıklara sahip olmakla birlikte, yapıda çift cidarlı, arası moloz dolgulu duvar sistemi uygulanmıştır. Sistemde cephe taşlarının derzleri düzenlidir. Yüzeyleri dörtgen olarak şekillendirilen dış cephede yer alan taşların iç yüzeyleri, moloz dolgu ile bağlantıyı güçlendirmek amacıyla konik olarak biçimlendirilmiştir. Duvarların iç cephesini oluşturan taşlarda ise bu tür bir biçimlenme gözlenmemiştir. Moloz taş dolgu ise, iki cephe belirli bir seviyeye kadar örüldükten sonra dökülmüş olmalı ve bu nedenle çekirdekle takip edilebilen bir taş sırası bulunmamaktadır.

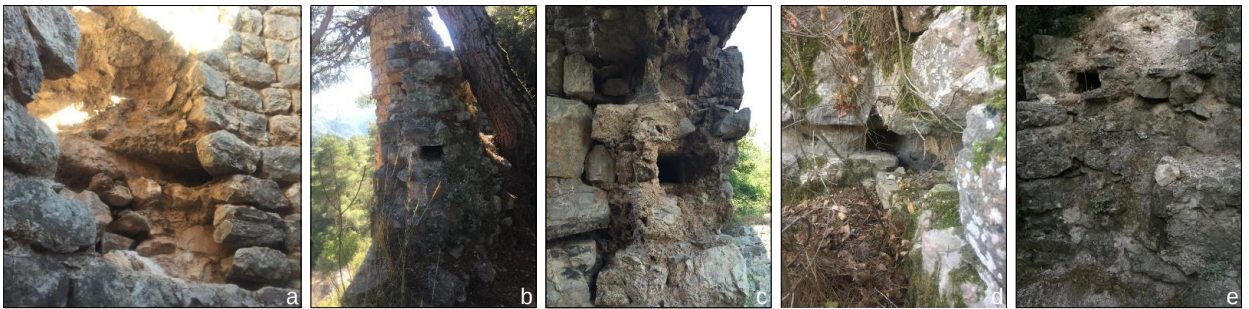
Duvar yüzeylerini oluşturan taşların boyut ve biçimleri değişiklik göstermektedir. İç duvarlarda kaba yonu taşların kullanılması nedeniyle çeşitlilik özellikle yapının dış duvarlarında gözlemlenmektedir. Doğru beden duvarlarında yaklaşık olarak avlu kotuna kadar kaba yonu taş kullanılmıştır. Bu kottan sonra işçiliği ile alt kotlardan ayrılan yapı malzemesi, yine kaba yonu olup 20cm. yüksekliğinde, örgüsü daha özenli ve işçiliği daha temizdir (Şekil 10.a). Aynı taş örgüsü girişin solunda eğime dik olarak yerleşen perde duvarının(M) üst kotlarında da kullanılmıştır. Bir diğer yapı malzemesi, daire planlı burçta ve ahmedek birimlerinin dış cephelerinde 40x50-70 cm. boyutlarında günümüzde sarı renkli olan taşlardır. (Şekil 10.c, d) Dış cephesi rustik (pürüzlü ve dış bükey) yan yüzeyleri düzgün olarak yontulmuş taşların iç yüzeyleri kabaca sivriltilmiştir. Benzer biçimin kullanıldığı, batı beden duvarlarında yer alan kütlelerin (K, L) dış cephesinde ve giriş kütlelerinin avlu cephelerindeki gri renkli taşlar 30-45 cm. x 50-80 cm. boyutlarındadır (Şekil 10.e, f). Dış yüzeyleri, pürüzlü ve dış bükey olarak biçimlendirilmiştir. Yapıda kesme taş kullanımı ise 40-70cm. x 48 cm. büyük bloklar halinde, giriş kütleleri güney duvarının dış cephesinin tamamında ve aynı duvarın iç cephesinde hatıl hizasına kadar, kapı boşluklarını oluşturan duvar ve kemerlerde görülmektedir. Ayrıca, giriş kütlelerinin iç duvarlarda köşe noktalarında ve pencere iç boşluğunun zeminden ilk üç sırasında, giriş kütlelerinin ve K kütlelerinin avlu cephesi köşe taşları bosajlı olarak biçimlendirilmiştir.

Hasarlı duvarların kesitinin açığa çıkması ile yapıım sisteminde kullanılan dikey hatıllara ait boşluklar tespit edilmiştir (B burcunun mazgal pencere kemer üstü hizasında, C burcu ile giriş kütleleri arasındaki duvarda C burcu 1. kat seviyesinde, giriş kütleleri pencere açıklığında kemer alt hizasında dış cephe yönünde, şapel kütleleri duvarında toprak kotu seviyesinde, ahmedeğin avlu yönündeki duvarında) (Şekil 11). Bulundukları duvarların bütünlüklerinin ve seviyelerinin farklı olması yapı duvarı içindeki hatıl kullanımının niteliğine ve yerlerine ait belirli bir sistemin tanımlanmasını engellemektedir. Yapıda her duvarında uygulanmamış olan ikinci bir hatıl kullanımı daha bulunmaktadır. Giriş

kütlesinin güney dış ve batı iç cepheleri dışındaki duvarlarında, doğu beden duvarının avlu cephesinde, daire planlı burcun iç cephesinde yatay ahşap hatıl boşlukları bulunmaktadır. Hatıl tespit edilen tüm yüzeyler kaba yonu taşlardan oluşmaktadır. Giriş kütlesinde yer alan 22x20cm. kesitindeki hatıl boşlukları, kütlenin güney cephesinde yaklaşık 830 cm. yüksekliğindeki duvarda, zeminden 600cm. yukardadır ve aynı hizada devam etmektedir. Doğu beden duvarında 16/18cm. boyutlarındaki hatıl boşlukları ise aynı kotta ilerlerken avlu kotunun yükselmesi nedeniyle, zemine olan uzaklığı değişmektedir. Bu nedenle hatıl toprak seviyesine geldiğinde sonlandırılmış ve üst kottan yeni bir hatıl devam ettirilmiştir. Seviyenin değiştirildiği bu noktalarda hatıl boşluklarının aralarındaki mesafe yaklaşık 165 cm.' dir. Duvarın yön değiştirdiği yerlerde de hatıllar devam ettirilememiştir. Kırılma noktalarında hatıllar açı yapan beden duvarına saplanarak bitirilmiştir. Ayrıca, beden duvarındaki hatılların üzerinde 13/7 cm. ebatlarında, 360-385cm. aralıklarla yerleştirilmiş, duvarı dik kesen (kılıcına) ve boyu duvar genişliği kadar olan hatıl boşlukları yer almaktadır (Şekil12 a). Sistemi destekleyen yatay ve dikey hatıllar, boşluklarındaki ilişki nedeniyle birbirine kertilerek oturtulmuş olmalıdır. Bu uygulamada sistemi içeriden destekleyen hatılların olup olmadığı bilinmemektedir.

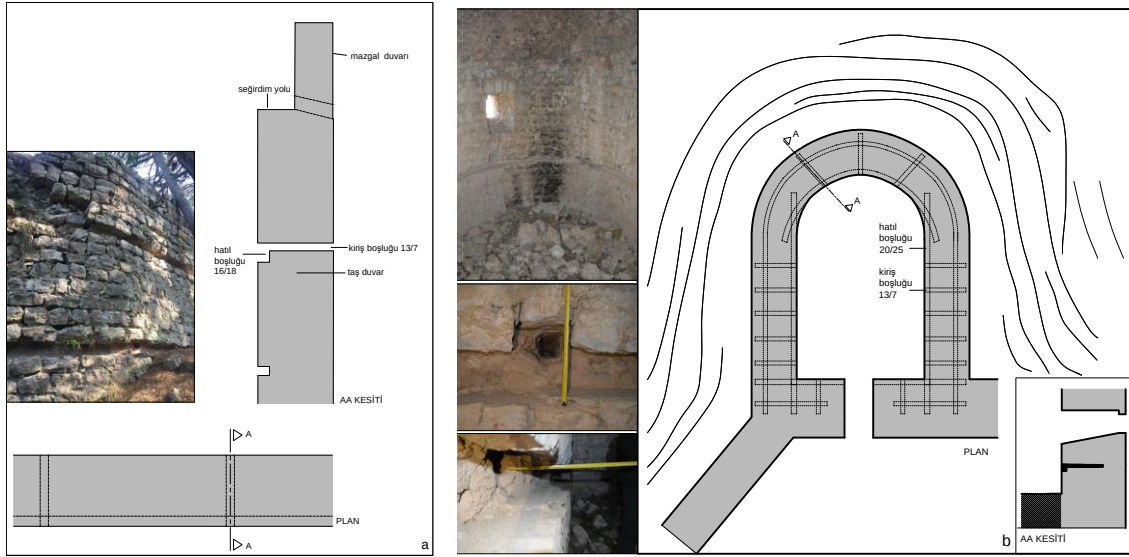
Şekil 10. a. Doğu beden duvarı yapı sistemi b. Doğu beden duvarı iç cephesi
c. B burcu d. I kütle e. A kütle batı cephesi f. L kütle batı cephesi

Şekil 11. a. B burcu b. C burcu ile şapel arası beden duvarı c. Giriş kütle penceresi
d.Şapel avlu cephesi e. Ahmedek avlu cephesi

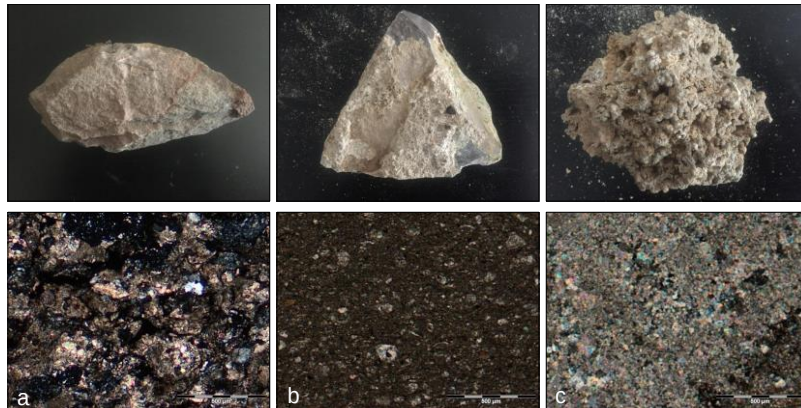
H burcunda yer alan hatıl sisteminde de beden duvarında olduğu gibi burcun iç cidarı boyunca devam eden hatıllar ve üstünde duvarı dik kesen kirişler yer almaktadır (Şekil 12b). Ancak burada günümüze yerinde olduğu anlaşılan 100 cm. içeride ikinci bir hatıl daha vardır. 10x10 cm.' deki giriş boşlukları ise yaklaşık 130 cm. içeri girmektedir. 20x25

cm.' de ki hatılların duvarı üç parça halinde geçtiği, duvarın kavis yaptığı noktalarda hatılların bir ucunun girdiği boşlukların yer alması vasıtası ile anlaşılmaktadır.

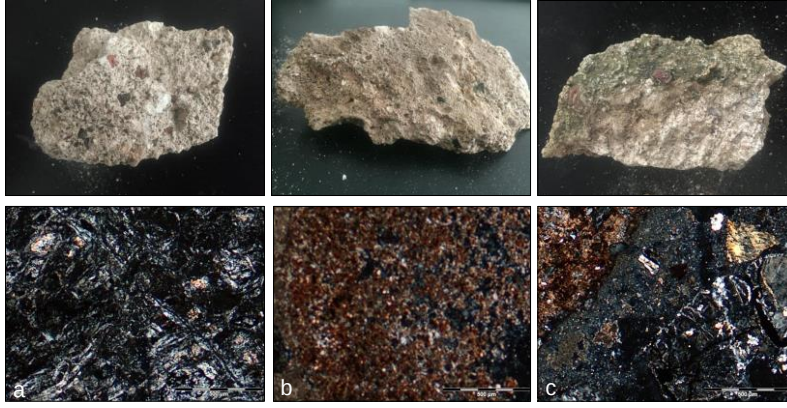

Şekil 12 a. Doğu beden duvarı yapı sistemi b. H burcu yapı sistemi

Yapıda kullanılan taşlarda olduğu gibi harçlar da fiziksel özellikleri ile birbirinden ayrılmaktadır. Yaygın olarak iri agregalı ve homojen bir dağılıma sahip olmayan görüntüleri ile birlikte aralarındaki agrega boyutları ve çimentolardaki renk farklılığı belirgindir. Yapı taşlarının ve harçlarının içeriğine dair jeolojik bir tanımlama için giriş kütlesi, beden duvarı ve H burcundan harç ve taş numuneleri ile ana kayaktan örnekler alınmıştır. Yapılan hidroklorik asit (HCl) testinde tüm örneklerin köpürerek tepki vermesi ile içeriklerinin kireç esaslı olduğu olduğu anlaşılmıştır. Ayrıntılı bir tanımlama için ayrıca petrografi testleri uygulanmıştır. Buna göre yapı duvarlarında kullanılan yapı taşının ve ana kayacın Dunham'ın (1962) yaptığı sınıflandırma sistemine göre bir kireçtaşı türü olan çamurtaşı olduğu tespit edilmiştir. H burcundan alınan tonozu ait taş örneğinin kumtaşı olduğu anlaşılmıştır (Şekil 13). Petrografi testlerinde harçların ise çoğunlukla volkanik ve plütonik kayacın parçaları içerdiği gözlenmiştir (Şekil 14). Bu kayaların genellikle bazaltik kayalar (serpantin gibi) ve yer yer kireç taşı olduğu saptanmıştır. Giriş kütlesi ve H burcuna ait harçlarda olivinin de yer aldığı görülmüştür. Harç örneklerinin ince kesitlerinde ise taneleri birbirine bağlayan malzeme olarak kalsit çimento ve taneler arasındaki boşluğu dolduran kil matrisi olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 13. Ana kayacın (a), giriş kütlesi (b), H burcuna (c) ait taş örnekleri ve ince kesit görüntüleri.

Şekil 14. Giriş kütlesi (a), beden duvarı (b),
H burcuna (c) ait harç örnekleri ve ince kesit görüntüleri.

6. KARŞILAŞTIRMA

Antik dönemden itibaren savunma mimarisine özgü elemanların (mazgallar, yüksek beden duvarları, burçlar) yapım tekniği ve savaş aletlerine bağlı olarak geliştirilerek yüzyıllarca kullanılmıştır. Yer, zaman, kültür gibi parametrelerin etkisiyle oluşan çözümlerdeki farklılıklar yapıların ayırt edici özelliklerini oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Savranda Kalesi mimari elemanları değerlendirilirken, Edwards ve Hellenkemper' in dönem tespitleri kabul edilerek, aynı coğrafyada ve benzer donanımdaki savunma yapıları ile karşılaştırılmıştır. Buna göre, Savranda Kalesi'nin aktif olarak kullanıldığı 11.-14.yy. Kilikya bölgesi savunma sisteminde Çalan, Çardak, Çem, Feke, Gökvelioğlu, Gülek, Kozan (Sis), Lampron, Mancınık, Meydan, Tamrut, Yılan Kaleleri konum ve/veya tahkimatları ile bölgenin diğer güçlü savunma yapılarıdır (Tablo 1).

Savunma yapılarının savunmadaki kusursuzluğu, konumu ve çevre verileri gözetilerek biçimlenmiş mimarisi ile yakından ilişkilidir. Yerleşim alanı daha önceki dönemlerde kullanılmış olsun ya da olmasın yapıların kullanılan bir iletişim hattında yer alması, ticari ve tarımsal alanla ilişkili olması, su kaynağına yakınlığı ve savunmayı destekleyen doğal oluşumların olması aranan çevre verileridir. Foss, ayrıca yerleşilen yamaç ya da tepenin bir burun gibi öne çıkmasının da tercih edilen bir doğal oluşum olduğunu belirtmektedir (Clive Foss, 1986, s. 16). Bölgede karşılaştırılan yapılar akarsu yakınında ve ticari veya askeri amaçla kullanılan yollar ile ilişkileri açısından benzer coğrafi koşullara sahiptir. Yapıların Kilikya içindeki dağılımlarına baktığımızda ise ova yükseltisindeki Yılan ve Gökvelioğlu dışındaki diğer yapılar Savranda Kalesi gibi Toros dağlarında yer almaktadır.

Tablo 1. Mimari elemanlara ait tablo

Mimari Eleman						
Kale Adı	Giriş mekanı	Burç	Şapel	Sarnıç	İç avlu	Diğer mekanlar
SAVRANDA KALESİ	+	+	+	+	+	+
ÇALAN KALESİ	?	—	?	+	?	+
ÇANDIR/PAPERON	+	—	+	+	+	+
ÇARDAK KALESİ	?	+	+	+	—	+
ÇEM	+	+	+	—	+	+
FEKE	+	+	—	+	+	+
GÜLEK KALESİ	—	+	—	—	?	+
KOZAN	+	+	+	+	+	+
LAMPON	—	+	—	+	+	+
MARAN	—	+	+	—	—	+
MEYDAN KALESİ	+	+	+	+	+	+
TAMRUT KALESİ	+	+	—	+	—	+
TOPRAK KALESİ	+	+	—	?	—	+
YILAN KALESİ	+	+	+	+	+	+

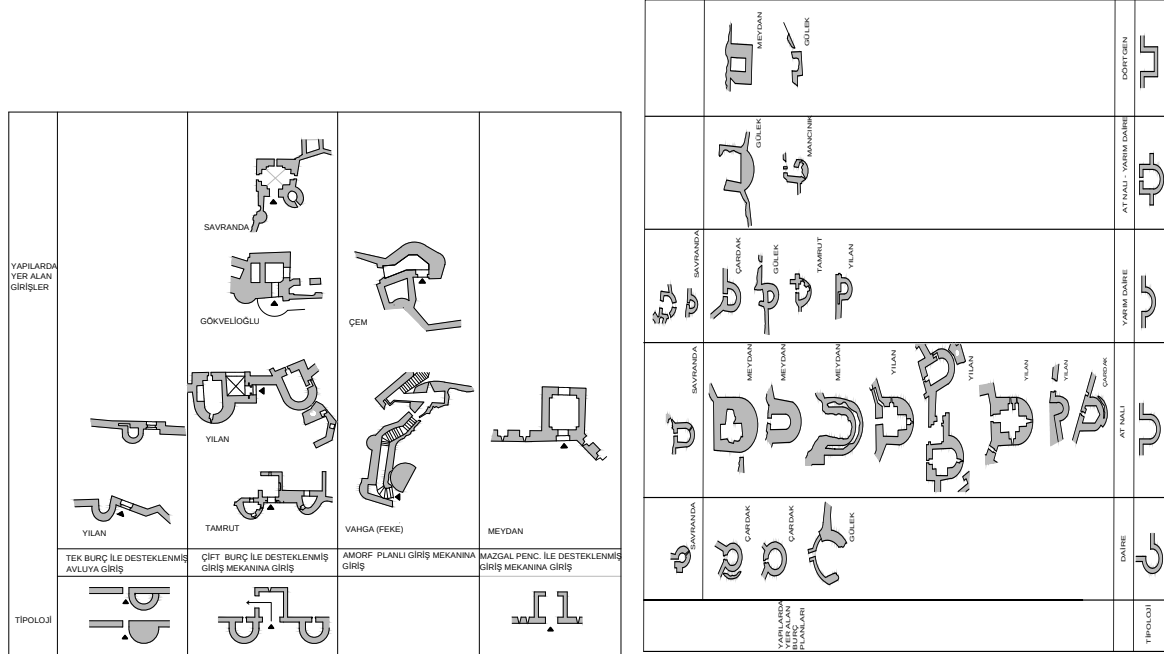
Yapılar hangi doğal koşullarda yerleşmiş olursa olsun çeşitli mimari elemanlar ile savunma güçlerini arttırmak için desteklenmişlerdir. Eski çağlardan itibaren kullanılan

savunma elemanlarının başında ise beden duvarları gelmektedir. Tehlikeye karşı masif bir duvar olabileceği gibi eklenen dendan ve mazgal pencereler ile savunmaya karşı etkinliği arttırılabilmektedir. Yılan, Meydan, Gülek, Feke, Sis, Çardak, Gökvelioğlu, Lampron kalelerinde savunmaya gereksinim duyulan cephelerdeki beden duvarlarında bulunan mazgal pencereleri Savranda Kalesi'nde hiç kullanılmamıştır. Dendanlar ise günümüze ulaşamayan ya da bütünlüğü en fazla bozulmuş savunma elemanları olarak örneklerine daha az rastlanmaktadır. Savranda Kalesi ile başka formda olup günümüze ulaşmış örnekleri Yılan, Sis ve Çem Kalelerinde görülmektedir. Ayrıca, Savranda Kalesi'nde yerleşim alanının eğimi ile aynı yönde olan beden duvarlarında, dendanların zemine olan mesafesinin azalmaması için seğirdim yerinde birkaç parçada uygulanan kot ayarlaması ve dendanlarda görülen form değişimi diğer yapılarda bulunmaz. Bu yapılarda, tek seferde geçilen kot farkı nedeniyle beden duvarları üzerinde dik basamaklar ve artan yükseklik farkları bulunmaktadır.

Beden duvarları üzerinde savunma açısından en zayıf noktalarından biri girişlerdir. Giriş noktaları savaş zamanlarında düşmanın girememesine, sivil halkın ise savaşta ve barışta kolay ulaşmasına yönelik konumlandırılmış ve mimari çözümler geliştirilmiştir. Sivil yaşam sırasındaki kullanımı için kolay ulaşılabilir olması ve beden duvarı üzerinde oluşturduğu boşluk bu noktanın güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle girişin ve girişe ulaşmak için kullanılan yolun tahkimatlarla desteklenmesi önemlidir. Savranda Kalesi'nin çok eğimli bir topografyada yerleşmiş olması nedeniyle girişe ulaşan yolun kontrolü ve güvenliği daha kolay sağlanmaktadır. Feke Kalesi'nde de bu duruma benzer avantajlara sahip olduğu görülmektedir. Giriş, yapıda üç tarafı sarp olan topografyanın ulaşım için en uygun bölgesinde yer alır ve girişe bağlanan yol, üst kotta kalan burç ve beden duvarlarının koruması altındadır. Giriş kütlesinin savunma gücünü arttıran mimari yaklaşım ise Çem, Bakras, Feke, Gökvelioğlu, Kozan, Meydan, Yılan Kaleleri ile benzerlikler taşımaktadır (Şekil 15, Tablo 2). Genel prensibi en üst düzeyde güvenliği arttırmak olan bu yapılarda iç kale veya aşağı kale girişleri Savranda Kalesi'nde olduğu gibi mekanlaşmıştır. Ancak, uygulanan mimari çözümler ve tahkimatlar farklılaşabilmektedir. Özellikle, yapılarda giriş ve avluya geçiş sırasındaki yönlendirme belirleyici bir yöntemdir (Şekil 15). Savranda Kalesi'nde uygulanan avlu ve kale girişlerinin birbirine dik iki duvarda olduğu tasarım (L/dirsek yaparak yönlendirme yapması) Yılan Kalesi'nde de görülmektedir. Ancak Yılan Kalesi'nde avlu çıkışı, geçiş boşluğu niteliğindeyken, Savranda'da olduğu gibi Meydan Kalesinde de bu yönde kapı kullanılarak, geçiş kontrollü hale getirilmiştir. Giriş kütlesindeki bir diğer unsur ise plan ve buna bağlı olarak kullanılan üst örtüdür. Belirli bir formu olmayan Çem ve Feke Kalesinin girişlerinin aksine, Savranda, Yılan ve Meydan Kalelerinde plan biçimleri dörtgen olup, çapraz tonoz ile örtülmüştür. Ayrıca, giriş kapılarında yaygın olarak çift kemer sistemi varken, sadece üç kemerli geçiş ve dış iki kemer arasında yer alan boşluk Yılan Kalesi'nde de bulunmaktadır. Savranda Kalesi giriş kemerinde görülen almaşık taş dizisi ise yapıya özgüdür. Nitekim, işlevsel bir mimari ürün olan savunma yapılarında form, çevre verileri ve fonksiyonla ilişkili olarak oluşurken, estetik kaygılar hiç yoktur ya da minimum düzeydedir. Bu nedenle dekoratif öğelerin kullanımı Kilikya savunma yapılarında ender olarak ve daha çok giriş kapılarında görülmektedir. Meydan Kalesi'nde kemer taşlarının birleşim detaylarında ve kemer üzeni taşında Çem ve Sis Kaleleri'nde giriş kütlesi duvarında taş işçiliği olarak bulunur.

Antik dönemlerden itibaren kullanılan savunma elemanlarından biri de burçlardır. Kilikya Bölgesi'nde çeşitli kültürlerin etkisi altında yüzyıllar boyunca işlevine devam etmiş çok sayıda savunma yapısının olması hem bölge genelinde hem de tek yapı üzerinde çeşitli burç tiplerinin görülmesine neden olmuştur. Bölgede, at nalı, daire, yarım daire, dörtgen, çokgen, amorf burç tipleri görülmektedir. Savranda Kalesi'nde de görülen yarım daire ve at nalı planları bölgedeki savunma yapılarında en sık karşılaşılan plan tipleridir (Şekil 15, Tablo 2). Daire plan tipi ise bölgede köşeli formlar gibi nadir görülen uygulamalardandır. İnşaatı diğerlerine göre daha zor olmakla birlikte kör noktanın azlığı ile savunma

yönünden avantajlı bir burç tipi olarak değerlendirilmektedir (Lawrence H. Keeley, 2007:15, s. 69,70). Savranda Kalesi dışında bölgede tahkimatlarının ağırlığı ile benzerlik taşıyan Çardak, Toprak ve Sis Kalelerinde kullanılmıştır. Duvarların dik açığa yakın bir şekilde yön değiştirdiği noktalarda bulunan burçlar, yerleşim planındaki konumları yönünden benzerlik taşımamaktadır. Giriş kütesinde yer alan Savranda Kalesi'nin aksine, beden duvarı üzerinde, avlunun kale dışı ile kot farkının ve görüş mesafesinin arttığı yerlerdedir. At nalı burç planı ise Yılan, Çardak, Gülek ve Meydan Kalelerinde kullanılmıştır. İç kalede bulunmaları, iki katlı olmaları ve mazgal pencerelerinin bulunması ile Savranda ve Yılan Kaleleri benzerlik taşımaktadır.

Şekil 15. Giriş ve burç planları

Tablo 2. Giriş ve burç planları ait tablo

Kale Adı	GİRİŞ					BURÇ					
	Giriş yeri biliniyor	Giriş Boşluğunun Niteliği Portal giriş	Burçlarla güvenliği sağlanmış	Giriş doğrudan avluya açılıyor	Giriş bir mekana açılıyor	Kale Adı	Burç	Biçim			
								yarım daire	daire	at nalı	dörtgen
SAVRANDA KALESİ	+	+	+	+	+	SAVRANDA KALESİ	+	+	+	+	+
ÇALAN KALESİ	—	?	?	?	?	ÇALAN KALESİ	—	—	—	—	—
ÇANDIR/PAPERON .	—	?	?	?	?	ÇANDIR/PAPERON .	—	—	—	—	—
ÇARDAK KALESİ	—	?	?	?	?	ÇARDAK KALESİ	+	+	+	+	+
ÇEM	+	+	+	+	+	ÇEM	+	+	+	+	+
FEKE	+	+	+	+	+	FEKE	+	+	+	+	+
GÜLEK KALESİ	+	+	+	+	+	GÜLEK KALESİ	+	+	+	+	+
KOZAN	+	+	+	+	+	KOZAN	+	+	+	+	+
LAMPRON	+	—	—	+	—	LAMPRON	—	—	—	—	—
MARAN	+	+	+	+	+	MARAN	+	+	+	+	+
MEYDAN KALESİ	+	+	—	—	+	MEYDAN KALESİ	+	+	—	+	—
TAMRUT KALESİ	+	+	+	—	+	TAMRUT KALESİ	+	+	—	—	—
TOPRAK KALESİ	+	?	+	—	+	TOPRAK KALESİ	+	+	+	+	+
YILAN KALESİ	+	+	+	—	+	YILAN KALESİ	+	+	—	+	—

Sivil bir kütle olan şapel Savranda ile birlikte Çandır, Çardak, Çem, Korykos, Sis, Maran, Meydan, Tamrut kalelerinde karşımıza çıkmaktadır. Beden duvarı üzerinde veya avlu içinde bağımsız bir kütle olabilmektedir. Meydan, Tamrut ve Çem Kalelerinde Savranda'da olduğu gibi şapel beden duvarı üzerindedir. Ancak Çem Kalesi'nde apsis beden duvarı içinde kalırken, diğerlerinde duvardan taşarak burç izlenimi vermektedir. Meydan Kalesi ile ayrıca, giriş kütesine giden patika ile üst kotta olmanın avantajıyla görsel ilişki içindedir. Şapelin avlu içindeki konumları kıyaslandığında ise Savranda Kalesi'nde, kot farkının az olması giriş noktasından şapele ulaşımı kolaylaştırırken, Meydan Kalesi'ndeki kot farkı ulaşımı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Meydan Kalesi'nde şapelin konumunun daha güvenli bir noktada olduğu söylenebilir.

İç kalenin/ahmedeğin topografyanın yükseldiği bölümünde yer alması yine güçlü bir savunma için aranan özellik olup, bölgenin benzer ölçekteki diğer savunma yapıları (Anahşa, Çandır, Çardak, Çem, Feke, Gökvelioğlu, Kozan, Lampron Meydan, Yılan kaleleri) ile ortak özellik gösteren yerleşim kararıdır.

Savunma yapılarının işlevselliğinin ön planda olması yapıların yüzyıllarca kullanılmasına olanak sağlamıştır. Savunma tekniğinin değişmesi ya da bütünlüğün bozulması durumunda çeşitli müdahalelerle yapı ömrü uzatılmıştır. Bu nedenle, savunma yapılarında hâkim kültür ve ekonomik güç başta olmak üzere inşa süresi, taş ustası, doğal taş türü gibi değişkenlere bağlı olarak farklı yapım teknikleri ve yapı malzemeleri tespit etmek mümkündür. Bununla birlikte, yapıda hâkim olan çift cidarlı moloz dolgulu yapım sisteminin bölgede kullanımı en yaygın yapım sistemi olduğunu söylenebilir. Bu yönüyle ayırt edici olduğunu söylemek zordur. Ancak, yapım sisteminin dışarıdan hatırlarla desteklenmesi nadir bir çözüm olarak Toprak ve Tamrut Kalelerinde kaşımıza çıkmaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Savranda Kalesi, çevresine göre dik, kayalık bir tepeye yerleşmesi, önemli ticaret yolları üzerinde olması, akarsu yatağına yakınlığı ve alanın daralarak yükselmesiyle savunma yapıları için uygun konuma sahip yerleşim alanındadır. Konumu, doğal verilerin kullanılmasına imkân verirken mimari açıdan da buna uygun olarak biçimlenmiştir. Yapı girişinin, kolay erişime imkân veren topoğrafyanın alçaldığı yerde çözülmesi ancak burçlar ile gizlenmesi, nerdeyse yapının tüm savunma elemanlarının bu yönde yerleştirilmesi topografyadan gelen zafiyetin mimari ile çözülmesine örnektir. Benzer biçimde sarp kuzey yamacında topografyadan yararlanılarak, sınırlayıcı bir duvara gerek duyulmamıştır. Ahmedek biriminin yerleşim alanının en yüksek ve girişe en uzak bölgesine inşa edilmesi de savunmaya yönelik bir karar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak işlevsel bir yaklaşımın ürünü olan her savunma yapısında olduğu gibi Savranda Kalesi'nde de tasarımcı içinde bulunduğu koşullara uygun özel mimari çözümler geliştirmiştir.

Yapıda konumu nedeniyle ulaşımı zor olmayan kale güvenliğinin, topografyanın avantajı ve yapısal çözümler ile patikadan avluya geçişe kadarki sürecin aşamalı olarak desteklendiği görülmektedir. Yerleşim alanının güneğe doğru yükseldiği topografya sayesinde girişe bağlanan yolun güvenliği, üst kotta kalan dendanlı beden duvarlarının ve burçlarda yer alan mazgal pencerelerin giriş kapısına kadar menzil alanı içinde kalabilmesi ile sağlanmaya çalışılmıştır. Giriş kütesindeki daire planlı burç ise küteden öne çıkarılarak giriş kapısının güney doğudan kuzeybatıya doğru yönelen patika boyunca kolay fark edilmesini engellemektedir. Giriş kapısına ulaşıldığında yakın mesafeden müdahale etmeye yönelik tasarımlar uygulandığı görülmektedir. Öncelikle kapı boşluğunu geçen dıştan ilk iki kemerin arasında kalan açıklık kapı eşiğinde düşmana müdahale etmek üzere yaratılmıştır. Girişin mekanlaşması, içeride avluya yönelimin L yaparak çözülmesi ise düşmanın avluya girişini engellemeye ve hızının kesilmesine yöneliktir. Ayrıca, giriş mekânı içinde dönüşün, yapıya girmeye çalışan savaşçının kalkanının sol elinde olduğu göz önüne alındığında sola doğru yapılması ve kütle içinde müdahalenin sağdan yapılabilecek düzende olmasına dikkat edilmiştir.

Savranda Kalesi'nde boyut ve işçiliği farklı olan yapı malzemeleri olmakla birlikte, daha az işçilik ve zaman gerektiren kaba yonu taş kullanımı oldukça fazladır. Özellikle doğu beden duvarında yoğun olarak bulunması, depremler ve savaşlar nedeniyle bütünlüğünü kaybeden ve yapının saldırıya açık olan bu yöndeki duvarın kısa zamanda ve az maliyetle inşa edilme kaygısı ile açıklanabilir. Yapıda kullanım yoğunluğu ve beden duvarı üzerindeki son katman oluşu ile üst kotlardaki uygulamalar ayrıca geç dönemde kapsamlı bir tamirat yapıldığını göstermektedir. Bununla birlikte ön safta olmasına rağmen malzeme farklılığı görülmeyen daire planlı burç, hasar gördükten sonra konumunun savunmadaki önemi nedeniyle niteliği değiştirilmeden inşa edilmiş olmalıdır. Ayrıca bu burçta ve yapının idari merkezi olan ahmedekte, aynı yönde olan beden duvarlarından

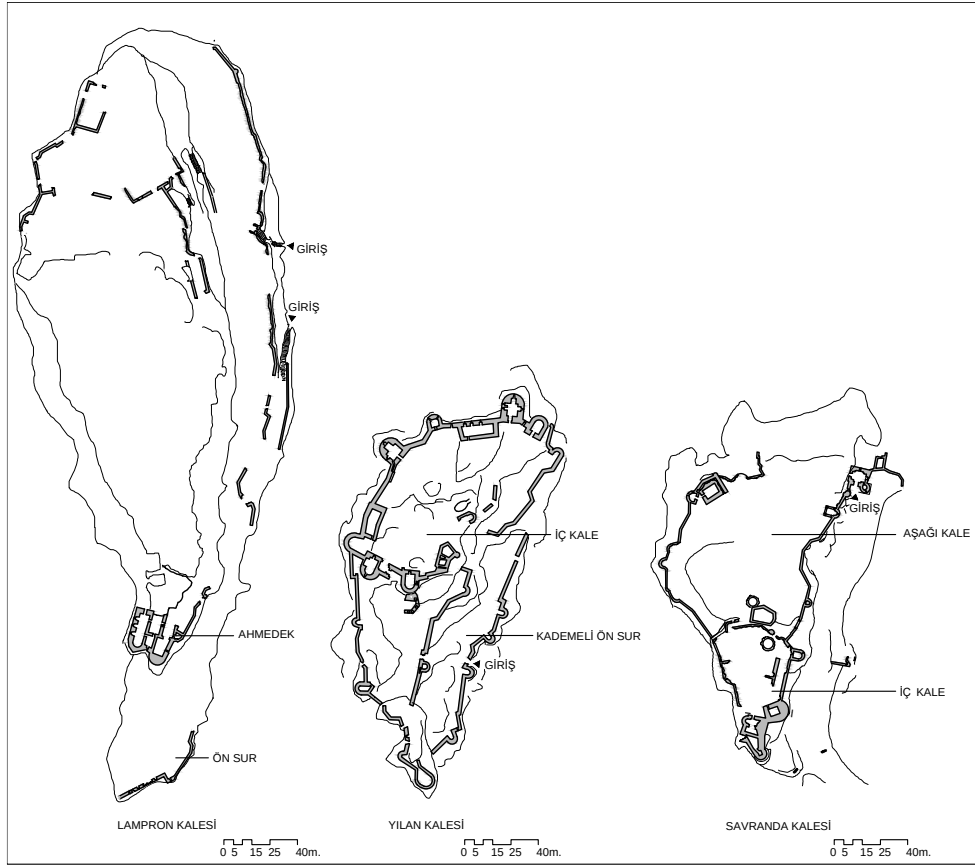
farklı olarak daha büyük blokların ve özenli bir taş işçiliğinin uygulanması, bu kütlelerin savunma sistemi içindeki işlevlerinden kaynaklanmış olması mümkündür. Yapının saldırıda ön safta olmayan ancak Bahçe Geçiti'ne bağlanan yolu kontrol eden L numaralı mekânda benzer taş boyutlarının mevcut olması fiziksel sağlamlığın yanında taşın simgesel gücünün de öne çıkmış olabileceğini göstermektedir.

Petrografi testleri ile iç ve dış duvarlarda kullanılan yapı taşlarının farklı tekniklerle kullanılmış olmalarına rağmen aynı malzeme olduğu anlaşılmıştır. Dolayısı ile taşların günümüze ulaştığı renk farklılıkları cephe yönü, atmosfer koşullarına maruz kalmalarına ve ana kayaktan kopma süresi ile ilgili olmalıdır. Ayrıca, yapı taşlarının ve harç agregalarının, yapı çevresinde yer alan kaya oluşumları ile benzerlik taşıdığı tespit edilmiştir. Bu durum inşaat sürecinde ve daha sonraki müdahalelerde büyük kolaylık sağlamış olmalıdır. Yerleşilen kaya yapısının yapı malzemesi olarak kullanılabilmesi aynı zamanda yer seçiminde etkili olmuş olması mümkündür.

Yapının özgün dönemine ait savunma sistemini çözümlmek üzere yapılan analogik çalışmalarda, işlevleri ve/veya tahkimatları ile benzerlik taşıdığı tespit edilen Lampron, Kozan (Sis), Yılan Kalelerinde (Şekil16, Şekil 17) kademeli bir savunma sistemi olduğu görülmektedir. Savranda Kalesi kalıntıları incelendiğinde N, O ve P duvar kalıntılarının konumları ve düzenleri ile burada da bir ön surun varlığını düşündürmektedir. Nitekim giriş patikasının kemer başlangıcı olan N duvar kalıntısı ile sınırlandırılması, daha güneyde O ve P parçalarının birbirine yakın doğrultularda yer alması ve M duvarında savunmasız bir girişin yer alması bu anlamda değerlendirilmesi gereken önemli verilerdir. Ahmedeğin konumlandığı bir burun gibi öne çıkan topografik oluşumun patika kotuna yakın bir bölgesinde yer alan O duvar kalıntısının ön sura ait olması ve patikaya doğru ilerleyerek P duvarı ile birleşmesi olasıdır. Ayrıca, N duvar parçasında bulunan kemer başlangıcının bir giriş boşluğunu tanımladığı düşünülmektedir. Ancak duvar parçasının güney cephesinde yer alan hatıl boşluğunun dış cephede kalmasının güvenlik zafiyeti oluşturacağı nedeniyle bu cephe özgün döneminde sur içinde kalmış olmalıdır. O ve P duvar parçalarının birleşerek kuzey doğuya doğru yönelmesi ile bu cephenin içerde kalması mümkün görülmektedir. Bununla birlikte, alan çalışmasında patikanın doğusunda barajla birleşen yamaçta N duvarındaki kemeri karşılayan, O ve P' nin devamı olması beklenen dış sura ait olabilecek başka bir yapı izi tespit edilmemiştir. Baraj çalışmaları nedeniyle duvarların zarar görerek, yapı taşlarının baraj suları altında kalmış olması mümkündür. Bu nedenle var sayılan ön surun yerleşim alanı içindeki konumu ve N duvarının tanımladığı giriş ile olan ilişkisinin çözülebilmesi için barajın da dahil edildiği geniş bir alanın araştırılması önemlidir. Var olan verilerin, bu alanda yapılacak temizlik ve yüzey araştırmaları ile tespit edilmesi olası yeni bulgular sonrası tekrar sorgulanması gerekmektedir. Sonuçlar, stratejik konumu ve 21.yy.'a ulaşan kalıntılarının bütünlüğü ile bölge savunma yapıları içinde ön plana çıkan Savranda Kalesi'nin, mimari yapısının daha iyi anlaşılmasını sağlaması, savunma sistemine yönelik bilinenlere yenilerinin eklenmesi ve geç orta çağ savunma mimarisine ait önemli bilgiler sunması bakımından son derece değerlidir.

Şekil 16. Kozan (Sis) (a) ve Lampron (b) Kalelerine ait ahmedek önündeki kademelenme.

Şekil 17. Lampron, Yılan ve Savranda Kalelerine ait planlar (Edwards,1983, s.178, 218, 270 güncellenerek elde edilmiştir.)

KAYNAKLAR

- Boas, A. J. (2006). *Archaeology of the Military Orders: A Survey of the Urban Centres, Rural Settlement and Castles of the Military Orders in the Latin East (C. 1120–1291)*. London: Routledge/Taylor&Francis Group.
- Boase, T. (1978). The History of the Kingdom. T. Boase içinde, *The Cilician Kingdom of Armenia* (s. 1-33). Edinburg: Scottish Academic Press Ltd.
- Boase, T. (1978). The Templars and the Teutonic Knights in Cilician Armenia. T. Boase içinde, *The Cilician Kingdom of Armenia* (s. 92-117). Edinburg: Scottish Academic Press Ltd.
- Cahen, C. (1940). *La Syrie Du Nord: À L'époque Des Croisades Et La Principauté Franque D'antioche*.
- Foss, C., & Windfield, D. (1986). *Byzantine Fortifications: An Introduction*. University of South Africa.
- Deschamps, P. (1936). Le Comte de Tripoli Et La Principaute D'antioche De 1188 A La Chute Des Etat Francs Du Levant. *Les Chateaux des Croisds en Terre Sainte III La Defense Du Comte De Tripoli et de la Principaute D'antioche*. içinde Institut Francais du Proche-Orient.
- Deschamps, P. (1937). Château de Servantikar en Cilicie. *Syria. Archeologie, Art et Histoire*, 18-4, s.379-388.
- E. Guidoboni, A. (2005). *Catalogue of Earthquakes and Tsunamis in the Mediterranean Area from 11th to the 15th centry*. Rome, Italya: Istituto Nazionale di Geofisicae Vulcanologia.
- Edwards, R. W. (1983). *The Fortification of Medieval Cilicia*. Washington: Dumbarton Oaks .

- Findlay, A. (1857). *A Classical Atlas to Illustrate Ancient Geography*. London: William Tegg&Co.
- Hild, F., & Hellenkemper, H. (1990). *TIB 5 . Kilikien und Isaurien*. Wien: Verlag Der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Lawrence H. Keeley, M. F. (2007:15). Baffles and Bastions: The Universal Features of Fortifications L. *Journal of Archaeological Research*, 55–95.
- Molin, K. (2001). *Unknown Crusader Castles* . New York and London:Hambledon and London
- Sümer, F. (1963). Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar). *Tarih Araştırmaları Dergisi* , 1 (1), 1-98